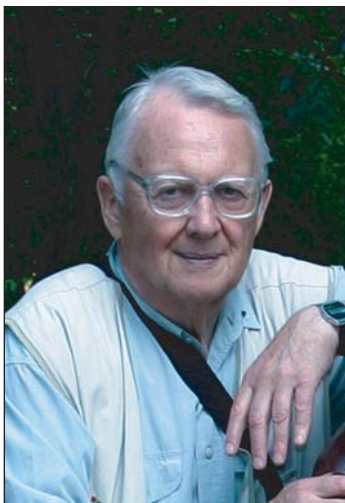

Ежен Делакруа. "Човен (барка) Данте". Полотно, олія. 1822 р.
Париж, Лувр

Андрій Білоусов

канд. техн. наук,
пров. наук. співр.

Інституту екології і
токсикології ім. Л.І. Медведя
АМН України,
м. Київ

Переді мною унікальна книга — "Комедія" Данте *Alighieri*. Мистецький коментар XIV–XX століть". Велична тема. Чудове художнє видання. Ґрунтовне наукове дослідження. Мабуть, тільки унікальна творча особистість змогла поставити перед собою і подолати таке неосяжне, як на мене, завдання — дослідити та проаналізувати історію відтворення образів безсмертного твору геніального італійського поета засобами художнього мистецтва упродовж семи століть.

Ця особистість — *Ольга Петрова*, доктор філософії, кандидат мистецтвознавства і художник в одній особі.

Завдання велике і відповідальне. Адже твір *Данте* здавна належить до найвеличніших створінь людського генія всіх часів і народів. Кожна епоха знаходить в ньому відбиття нагальних проблем, відповіді на сучасні питання. Кожна епоха має свій погляд на "Комедію", своє сприйняття твору. Твір *Данте* багатоплановий. Сьогодні ми знаходимо в ньому віддзеркалення тодішніх церковних уявлень про потойбічний світ, відбиття гострої політичної боротьби, в якій *Данте* судилося бути учасником, і все це, безумовно, цікаве з історичної точки зору. Але є в ньому те, що не має часових вимірів. Це вічні проблеми добра і зла, засуд-

ження вад, звеличення чеснот, утвердження вічних людських цінностей, гріх і спокута, пошук власного шляху у житті. Оскільки ці проблеми, як і сюжетна канва, втілені поетом в яскраві персоніфіковані образи, вони пробуджують уяву, викликають зримі асоціації. Тож не дивно, що майже з моменту написання "Комедії" художники активно заповзялися втілювати її сюжети в твори образотворчого мистецтва.

Данте жив і творив на зламі епох — середньовіччя поступалося місцем Ренесансу, відтак твір і автор поєднали в собі риси обох: як філософ, *Данте* слідував усталеній схоластичній традиції, її уявленням про світобудову, про потойбічний світ тощо. Але як поет, художник, пророк, який прозирає настання нової доби, він виявив себе справжнім провісником Ренесансу з його гуманістичною спрямованістю, увагою до проблем особистості, зверненням до античних сюжетів та персонажів. Знаменитий афоризм *Єжи Леця* "Кожен вік має своє середньовіччя" можна доповнити оптимістичнішим висловлюванням: "Але кожне середньовіччя має свій ренесанс".

Виконане *Ольгою Петровою* скрупульозне дослідження історії перекладів "Комедії" на мову образотворчого

СВІТОВА МИСТЕЦЬКА ДАНТЕАНА У ДОСЛІДЖЕННІ Ольги Петрової

мистецтва упродовж семи століть здається мені яскравим підтвердженням цієї думки саме стосовно Данте. Адже з настанням кожної нової доби в культурній історії

Здійснюючи свою подорож по історії образотворчого відтворення Данте, цей шлях довжиною в сім сторіччя ми маємо, завдяки такому мудрому та освіченому "Вергілію", як *Ольга Петрова*, пройти не тільки головним напрямом, а й зазирнути у його різноманітні відгалуження, навіть непомітні стежки, отримуючи вичерпний авторський коментар побаченого. Три головні "станції" на цьому шляху — три розділи книги (не будемо їх ототожнювати з трьома кантиками "Комедії").

людства твор *Данте* знов і знов відроджувався в мистецьких (до речі, не тільки образотворчих) творах, даючи спостерігачеві нові поштовхи для роздумів та емоцій.

Право мати власний погляд на Дантову спадщину *Ольга Петрова* заслужила особистим вагомим внеском у художнє прочитання "Комедії". Внеском, якому теж судилося пройти кризу "пекло" та "чистилище", перш ніж зайняти належне місце у світовій Дантеані. Ще у 1970-ті роки вона створила серію ілюстрацій до твору *Данте*. Роботи молодшої художниці були експоновані на виставці у Флоренції, рідному місті Данте, і викликали схвальні відгуки західних знавців мистецтва, зокрема знаного художника *Ренато Гуттузо* і Папи Римського *Павла VI*, були закуплені Бібліотекою Британського музею в Лондоні. Але радянські чиновники від мистецтва помітили в них ідеологічні відхилення від генеральної лінії і відповідним чином "зреагували". Нарешті ці роботи в повному обсязі знайшли свій "рай" у 2006 році на сторінках видання "Божественної комедії", яке відкривало серію "Бібліотеки італійської літератури", започаткованої спільно Італійським інститутом культури в Україні та Інститутом літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України.

Для *Ольги Петрової* Данте — наш сучасник, яким він ставав для кожної наступної після нього доби. Вона пише: "Облудний світ, безмежно гіркий світ... хворий світ"... У термінах, якими Данте визначав власну добу, осмислюється нами і трагічне XX і початок XXI століття — "світ загубив шлях...". Вісім століть тому констатував Данте те, що ми переживаємо сьогодні.

Olga Petrova
DANTE'S «COMEDY» AS VIEWED BY ARTISTS OF XIV—XX CENTURIES

Ольга Петрова
«КОМЕДІЯ» ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ.
МИСТЕЦЬКИЙ КОМЕНТАР XIV—XX СТОЛІТЬ

**Перший розділ.
"Дантеана
в добу Ренесансу"**

За традицією добу Ренесансу обмежують часовим проміжком XIV-XVI століть. Це величезний історичний період, в якому бурхливо розвивалися капіталістичні відносини, змінювалися суспільні та естетичні парадигми, здобувалися нові наукові знання, встановлювалася філософія гуманізму. Мистецтво позбувалося готичного аскетизму, прагнуло до відродження античних традицій.

"Мистецька Дантеана еволюціонувала синхронно зі зміною моделей світосприйняття у ренесансному суспільстві від повної невідповідності духові поеми та особистості Данте в клерикальних мистецьких програмах мініатюристів до адекватного віддзеркалення творчої особистості в тлумаченні тем "Комедійми"

геніями доби Відродження" (тут і надалі цитати без посилань належать книзі *О. Петрової*).

Аналізуючи цю еволюцію, *О. Петрова* яскраво демонструє той шлях, який пройшла ренесансна Дантеана від холондуватих декоративно-відсторонених ілюстрацій перших списків поеми до насиченого скорботними почуттями "Страшного суду" *Мікеланджело*. Ілюстрування "Комедії" розпочалося відразу по її створенні, ще до появи друкарства. Найраніше рукописне ілюстроване "видання" поеми датується 1333 р. (завершення написання "Комедії" відноситься до 1321 р.). Ілюстратори давніх кодексів повністю дотримуються середньовічних традицій.

Водночас *О. Петрова* віддає належне досконалості їхніх ілюстрацій, таланту та благочестю творців таких видатних

пам'яток XV століття, як "Сієнський кодекс" 1440 року (ілюстратори *Лоренцо Векк'єтта* та *Джованні ді Паоло*), "Паризький кодекс 2017" того ж 1440 року, створений невідомим майстром та ілюстрації до "Урбінського кодексу 365", над якими з 1478 до 1482 року працювали *Гульєльмо Джіральді* ("Пекло"), *Франко де Руссі* ("Чистилище") і через сто років — *Валеріо Маріані* ("Рай"). Особливістю художньої манери Джіральді є те, що він зумів поєднати традиції середньовічної мініатюри з досягненнями нідерландських майстрів. *О. Петрова* звертає увагу на високу культуру кольорів оформлення давніх списків, зокрема "Сієнського кодексу", яка відповідає символіці "середньовічного колоризму": золотий — колір царства небесного, білий — фаворське світло (Світло Преображення), синій — колір небесної тверді, червоний — колір мучеництва й моральної перемоги християнина,

Джованні ді Паоло. XVIII пісня — "Імперський орел" (Рай), 1442-1450 рр.

Сандро Боттічеллі. V пісня "Данте з Беатріче в раю" (Рай). Малюнок (пергамент, перо). 1492(7)-1498 рр. Берлін, Берлінський кабінет гравюр (за виданням "Данте і всемирная література". — М.: "Наука", 1967 р.)

Данте. Другий — втілення тільки образу *Данте* як харизматичної особистості. Третій зумовлений своєрідним діалогом з текстами *Данте*, переважно з тематикою "Божественної комедії".

Однією з найважливіших спроб передати масштаб особистості *Данте* *О. Петрова* вважає розписи фрескіста *Луки Сінйореллі* в місті Орвієнто, в Капелі Сан-Бріціо. "Важливим є втілення у фресках драматизму та передача напруженої атмосфери Дантових віршів з такою силою, якої до Сінйореллі не знало образотворче мистецтво... Серед "коментаторів" *Данте* Сінйореллі судилося бути першим, чиє мистецтво повною мірою відповідало ренесансній системі живопису". Найбільше захоплення авторки викликає образ *Данте*, відтворений у фресці "Диспута" *Рафаеля Санті*. Подовження діалогу з *Данте* вона вбачає у фресці *Рафаеля* "Афінська школа", яка зображує "ті самі античні персонажі: філософів, поетів, яких поет врятував від пекельного полум'я в країні під назвою "Лімб".

Великим знавцем та шанувальником *Данте* був *Мікеланджело Буонаротті*. "Дантів титанізм надихав *Мікеланджело* під час розпису Сікстинської Капели... *Мікеланджело*, на очах якого гинули демократичні засади громадянського устрою Флоренції, поглиблювалася феодально-католицька реакція, що гнобила ідеали гуманізму, у фресці "Страшний суд" втілює скорботу, розчарування та особисте несприйняття світу, в якому майстру судилося звершувати життєвий шлях".

Лоренцо Векк'єта. XXXIV пісня — "Люцифер" (Пекло). Мініатюра (шкіра, темпера). 1442-1450 рр. Лондон, Британський музей, бібліотека *Париж, Луувр*

пурпурний — колір хітона Христа і правителів, чорний — пекло, зелений — земна благодать.

Перші й наступні друковані видання "Комедії" ілюструються гравюрами, виконаними в дусі рукописних видань. Поміж ілюстрацій "Комедії" доби високого Ренесансу *О. Петрова* виділяє роботи *Сандро Боттічеллі*. Авторка простежує розвиток його мистецького прочитання *Данте*. "В ілюстраціях до "Пекла" і почасти до "Чистилища" художник усе ще спирається на традиції середньовічної книжкової ілюстрації". Але "Боттічеллі переходить від найсумнінішого й монотонного сюжетного переказу в ілюстраціях "Пекла" до нового завдання ілюструвати стиль твору, сутність поетичної матерії".

Спостерігаючи за розвитком дантєвської тематики в мистецтві раннього і високого Відродження, *О. Петрова* виділяє три напрями: "перший — безпосереднє ілюстрування "Комедії"

XXV пісня "Апостол Іоан" (Рай). Мініатюри (шкіра, темпера).
Лондон, Британський музей, бібліотека *Париж, Лувр*

століть. Феодалізм відмирав та деградував, поступаючись місцем капіталізму, що швидко розвивався. Одночасно гостро відчувалася криза в духовній сфері. Ідеї просвітництва вичерпали себе. "Драматизм цієї ситуації породжував взаємовиключні концепції як у практичному житті, так і в мистецтві... Протягом XIX століття цей складний конгломерат світоглядних та художніх моделей знайде свої відображення в Дантеані".

Після "середньовіччя" класицизму для Данте настає "ренесанс" у "протиборстві двох потоків — романтичного й позитивістського... Революційні романтики, передусім Ежен Делакруа, усвідомили Данте як вільну особистість". "Однак більшість ілюстраторів... шукали в поемі... притулку від недосконалостей епохи, від страхітливої реальності "залізного" XIX століття, що насувалося".

О. Петрова розрізняє кілька генерацій, не стільки у віковому, скільки у стильовому розумінні, художніх інтерпретаторів Данте. Поміж пізніх класиків та передромантиків ми знаходимо імена Йозефа Антона Коха, Карла Бегаса, Джона Флаксмана, Жана-Огюста-Домініка Енгера. Заслуга Флаксмана в тому, що він створив ілюстрацію як серію, яка супроводжує поему від початку до кінця. Енгер, вірний адепт класицистичної школи виявився і її першим відступником, прагнучи реформувати класицистичну традицію, наповнюючи її романтичним почуттям. Енгер відкрив для цілого покоління митців найромантичніший сюжет "Пекла" — "Паоло і Франческа" з п'ятої пісні, який ще довго надихатиме не тільки художників, а й літераторів і музикантів.

Окремо виділяє О. Петрова постать Вільяма Блейка — англійського поета і художника, провісника передромантизму. Понад 30 років він ішов до "свого" Данте. Зі 102 створених ним ілюстрацій більшість належить до "Пекла". Митець помер, не встигнувши завершити свою велику працю. Все життя він був бідняком, але оптимістом, що вірив у світле майбутнє. Його світосприйняття властиві "рисі духовної активності, бунтівливості й трагічності...". Подекуди воно входить у суперечку з Данте, Блейк розходиться з автором "Комедії" у філософії помс-

Лука Сіньореллі. "Страшний суд" (демони, що летять).
Фреска, фрагмент циклу (темпера). 1499-1503(5) рр. Орівієто, Капела Сан Бріціо
(за виданням "Dante".— Periodici Mondadori.— Verona, 1965 *ж, Лувр*

Розділ другий. "Дантеана XIX століття: зрілість і недолюгості традицій".

Виникає питання — чому від Ренесансу авторка, обминувши два віки, відразу переносить нас у XIX століття? Виявляється, що ще з сер. XVI ст. почалося згасання інтересу до Данте. Епоха класицизму та бароко не змогла зрозуміти та належним чином оцінити стихійну, емоційну художню творчість. Значну негативну роль у падінні інтересу до Данте аж до 1780-х рр. відіграла оцінка Вольтера, який вважав "Комедію" "позбавленою смаку, сповненою темної і безглуздої химерності".

Переродження, згасання та кризи мистецтва класицизму наприкінці XVIII століття О. Петрова пов'язує з економічними та соціально-політичними потрясіннями, які сталися на рубежі XVIII та XIX

Мікеланджело Буонаротті. "Грішна душа".
Фрагмент фрески (темпера). 1536-1541 рр.
Рим, Ватикан, Сикстинська капела (за виданням
"К. Пьетранджели, Ватикан".— М.: Слово/Slovo, 1998)

Вільям Блейк.
V пісня — "Порушники шлюбної вірності"
(Пекло). Ілюстрація (папір, офорт).
1824-1827 рр. Лондон, Британський музей
(за виданням "The Melbourne Dante
Illustrations by William Blake".—Melbourne,
"Ursula Hoff", 1961)

ти та прощення гріха, сповідуючи гуманнішу концепцію. Вражає просторове вирішення ілюстрацій Блейка: "Художник зумів створити пластично неозорі, невимірні світи Данте".

"Маніфестом" нового, романтичного мистецтва сучасники назвали картину Ежена Делакруа "Човен (барка) Данте". Чому? О. Петрова відповідає: "Однотимці Делакруа побачили в ній правду свого часу... Делакруа звеличує ідеал романтиків — сильну особистість, героя, бунтаря, що повстає проти стихії ворожого суспільства". Для Делакруа "тема "Божественної комедії" стала приводом для того, щоб виразити дух своєї епохи...". Нагадаємо, що то був переддень Французької революції 1830 року.

Як зазначає О. Петрова, твори Флаксмана, Енгра, Делакруа "запрова-

Огюст Роден. "Брама пекла".
Скульптура (бронза), фрагмент композиції.
1880-1917 рр.

Париж, музей О. Родена
(за виданням "Rodin". — Paris, 1962)

Йозеф Антон Кох.
І пісня — "Три звіри" (Пекло).
Ілюстрація (гравюра на металі).
1824-1827 рр.

(за виданням: Карл Федері "Данте и его время". М.: Тип. Сытина, 1911)

дили" моду на сюжети Данте в мистецтві Європи початку XIX століття. "Під впливом моди Данте став не так почитуваним, як пошанованим". Спостерігається комерціалізація мистецтва, викликана вимогами ринку. "Романтизм перероджується і дрібнішає, однак не втрачає інтересу до Данте." Втім, нове прочитання сюжетів Данте "збагачується" невласливими першоджерелу рисами салонності, перечуленості.

Поміж образотворчої Дантеани середини XIX сторіччя О. Петрова виділяє представника англійського романтизму, найбільшого майстра "Братства прерафаелітів" Габрієля Россетті. "Історія ідеально-рицарської закоханості юного Данте в Беатриче часів створення ним "Vita Nuova" стала програмною для "Братства прерафаелі-

Огюст Роден. "Три тіні".
Скульптура (бронза), фрагмент композиції.
1880-1917.

Париж, музей О. Родена
(за виданням "Rodin". — Paris, 1962)

Гюстав Доре. III пісня — "Харон". Ілюстрація (гравюра на міді). 1861 р. (за виданням: Санкт-Петербург, 2002)

тів"... Творці "філософії краси" — прерафаеліти йдуть у світ середньовічної легенди. Італію XIV сторіччя й образ Данте вони трактують у дусі монастирських хронік".

За оцінкою О. Петрової Дантеана другої половини XIX століття "безсумнівно, перебувала під диктатом міщанського споживання Данте... Успіх робіт художників "другого ряду" надовго спотворив справжнє значення Данте".

У 1861-1869 ілюстрації до "Комедії" створює прославлений графік Гюстав Доре. На жаль, за оцінкою О. Петрової, на відміну від своїх попередніх робіт, в ілюстраціях до "Комедії" художник, зберігши майстерність, не зміг піднятися до ідейних та філософських висот Дантового твору.

В окрему главу О. Петрова виділяє становлення пластичного втілення Дантових образів. Відлік початку скульптурної Дантеани XIX сторіччя вона веде від групи Жана-Батіста Карпо "Уголіно з синами". Скульптор переконливо передав нестерпний психологічний стан ув'язненого графа Уголіно, його внутрішню боротьбу між почуттями голоду і любові до синів. Своїм твором Карпо вказав шлях Родену до осягнення Дантової поезії.

Над колосальним монументальним твором "Брама пекла" Огюст Роден працював 37 років, але так і не встиг його завершити. О. Петрова зазначає:

"Французький скульптор побачив у поемі філософську ідею загальності долі людства". Вона наводить відгук Е.-М. Рільке, який найкраще передає динаміку цієї незбагненої скульптурної композиції: "Сотні фігур і груп виникли в результаті. Але рухи, знайдені в словах поета (тобто, Данте — авт.), належать іншій епосі; вони розбудили у творцеві, який воскресив їх, його знання про тисячі інших жестів, жестів захоплення, втрати, страждання й зречення, які виникли за цей час, і його руки, що не відають втоми, йшли далі й далі, перевищуючи світ флорентійця, до нових і нових жестів та поз". Цитує авторка книги і самого Родена: "У моїх фігурах душа рветься до примарного, можливо, царства істини й безмежної свободи. Ось вона — таємниця, яка мене захоплює".

Третій розділ.

"Мистецтво XX століття в діалозі з "Божественною комедією" Данте"

Як не дивно, XX століття знов розпочалося з "середньовіччя" в художньому осмисленні Данте. Свідченням настання цієї доби було започаткування в Італії розкішного видання Данте, для ілюстрування якого були запрошені 40 художників. "Більшого несмаку й пихатості дотепер не знала образотворча Дантеана" — такими епітетами нагороджує О. Петрова цей опус. Ознаки збайдужіння до Данте у європейському мистецтві початку XX століття О. Петрова пояснює глибокими процесами трансформації художньої свідомості покоління, утвердженням принципів модернізму.

Новий "ренесанс" для художньої Дантеани настає у 1930-60 роки. Його коріння те саме, що й в епоху Данте — радикальні зміни у навколишньому світі. "Данте живе під час зародження нових економічних і соціальних відносин, на зламі двох епох, XX століття народжувалося у період глобальних перетворювань соціальної й наукової картини світу". Незбагненні масштаби цих перетворень викликали проблеми їх співставлення з масштабом особистості, внутрішнього світу людини, породили "філософію персоналізму". "Контрастним виявилось розуміння свободи особистості в Європі й у СРСР. Якщо на Заході поглиблювалася проблема самосвідомості особистості як унікальності, то в СРСР з 1930-х років відбулася страхітлива підміна гуманістичних принципів: місце особистості, знищеної в ГУЛАГах 1930-50 років, зайняли "гвинтики і коліщата" сталінського нівелювання... Саме тоді радянські інтелектуали в ім'я збереження людської гідності в умовах диктату комуністичної доктрини знаходили одну з духовних ніш у діалогах з Данте".

"Коли XX століття повернеться до Данте, воно почне його читати, актуалізуючи смисловий конгломерат "Божественної комедії", аплікуючи його на проблематику трагічної

Олександр Головін. "Данте в Равенні". Станкова графіка (папір, перо). 1921 р. (за виданням "Данте". Госуд. филармония, Ленинград, 1921)

епохи Першої і Другої світових воєн, жах пережитого фашизму, на цивілізаційні потрясіння". Несподіваними виявилася наявність паралелей світобачення Данте з сучасною науковою картиною світу, мислення Данте з філософією модернізму, проблемами підсвідомого, унікальності внутрішнього світу людини і т.ін.

Складність аналізу художньої Дантеани ХХ О. Петрова вбачає в незначній дистанції між нами і предметом дослідження і власній причетності до створення цього предмету, хоч, як на мене, саме особистий вагомий (сьогодні вже загальноновизнаний) внесок авторки в сучасну Дантеану дозволяє їй подивитись на неї (як, до речі, і на Дантеану в цілому), так би мовити, зсередини.

О. Петрова розділяє дві гілки підходу ХХ сторіччя до художнього осмислення Данте: "західну, обумовлену розвитком вільного світу, і східну, створену в колишньому СРСР, у його національних та художніх школах". Західні футуристи категорично заперечували всі досягнення попередньої культури.

Володимир Фаворський. "Данте".
Фронтіспіс (дереворит). 1934 р.
(М.: "Художественная литература", 1965)

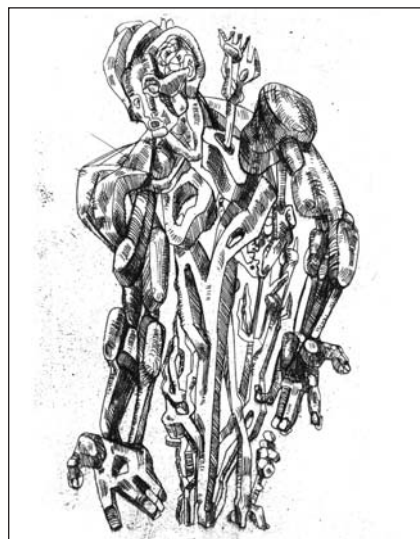
Натомість у Росії поруч з радикальними футуристами продовжували існувати носії класичної культури. Більше того, революційна доба взяла на озброєння Данте, "як образ пророка, що кликав людину до нових часів". А революція сприймалася багатьма інтелектуалами, як Дантове сходження від темряви до світла. Тому занепад Дантеани на початку ХХ століття майже не торкнувся російської культури. "Багато про що говорить той факт, що в голодному 1921 році радянська країна відзначала 600-річчя від дня смерті Данте ... Графічні роботи О. Головіна, В. Фаворсь-

Михайло Піков. Шмуктитул "Рай".
Ілюстрація (дереворит). 1957-1959 рр.
(М.: "Художественная литература", 1974)

Григорій Гавриленко. "Образ Беатріче".
Книжна графіка (шмуктитул, папір, туш, перо).
("Vita Nova", Київ, "Дніпро", 1965)

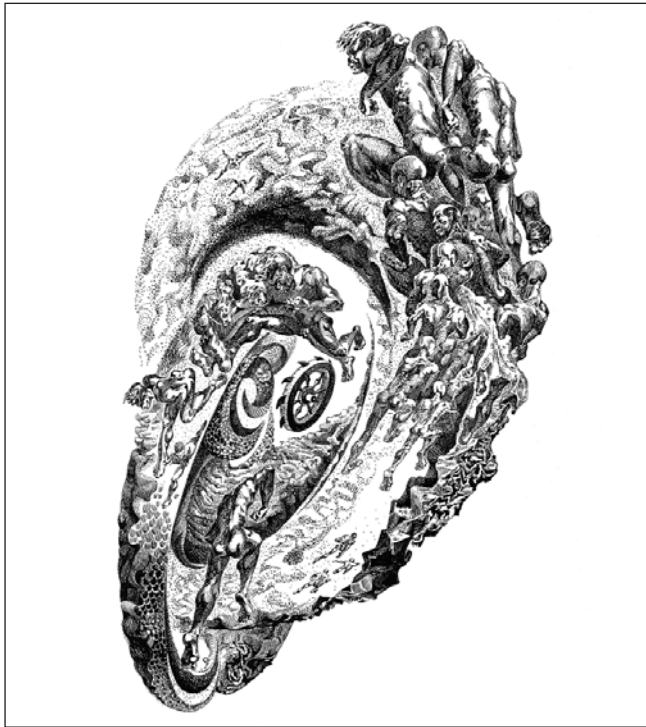
Ернест Неізвестний. Чоловічі постаті.
За мотивами "Пекла". Станкова графіка (офорт).
1963-1969 рр. Власність О. Петрової

кого, М. Ульянова й пізніше Л. Гудіашвілі та С. Кобуладзе заклали фунда-мент радянської образотворчої Дантеани".

О. Петрова початком радянської епохи ілюстрування Данте вважає графічні роботи Володимира Фаворського до видання поеми "Нове Життя" 1934 року, які підпорядковані завданню передати стиль твору. "...творчі принципи В. Фаворського, його вдумливість у виборі пластичних засобів для передачі духу й аурі твору допомогли багатьом художникам знайти ключ, підходи до матеріалу поеми". Вона формулює і власні принципи, які вона сповідує у своїй творчості, і за якими оцінює творчість своїх братів по цеху. Головним з них вона вважає тенденцію "зацікавленого прочитання", підсилення якої вона спостерігає упродовж усього історичного розвитку Дантеани, і яка у ХХ ст. стає визначальною. "Сьогодні можна стверджувати, що людство відкрис в поемі Данте евристичні шари, які викличуть нові аспекти й риси образотворчої Дантеани... Генеральним залишається завдання розкрити, виразити сутність Данте". Якщо раніше образотворчий коментар поеми спирався, переважно, на її сюжетні колізії, то у ХХ все виразніше вимальовується прагнення створити образотворчий аналог, художній еквівалент поеми. Саме цього, вочевидь, прагне і О. Петрова як мисткиня.

Поміж ілюстраторів Данте у "країні репресивної нормативності", яким авторка приділяє найбільше уваги, можна виділити певною мірою популярні фігури Михайла Пікова та Ернста Неізвестного, які творили майже одночасно. Михайло Піков виконав бездоганні за композиторською технікою та пластикою 13 гравюр на дереві для видання "Божественної комедії" 1961 року. До видання 1972 року увійшло вже 33 гравюри. "Своє завдання ілюстратор вбачав у тому, щоб донести до читача гуманістичні цінності Данте, ренесансні паростки його світовідчуття, але при цьому відвернувся від символічного й теологічного змісту "Божественної комедії... У загальному задумі серія М. Пікова тягнє до створення пластичного аналога літературному джерелу". М. Піков жодною мірою не відходить від принципів "соціалістичного реалізму".

Натомість роботи Ернста Неізвестного — цілковитий бунт, сміливе новаторство. "У "мистецьких дзеркалах" офортів Е. Неізвестного і його скульптури відбивалася трагедія радянської країни: її втрат у ГУЛАГах, загинулі її еліти в інквізиторському режимі сталінізму. Аналогії реальності й Дантового "Пекла" були очевидні... Твор-

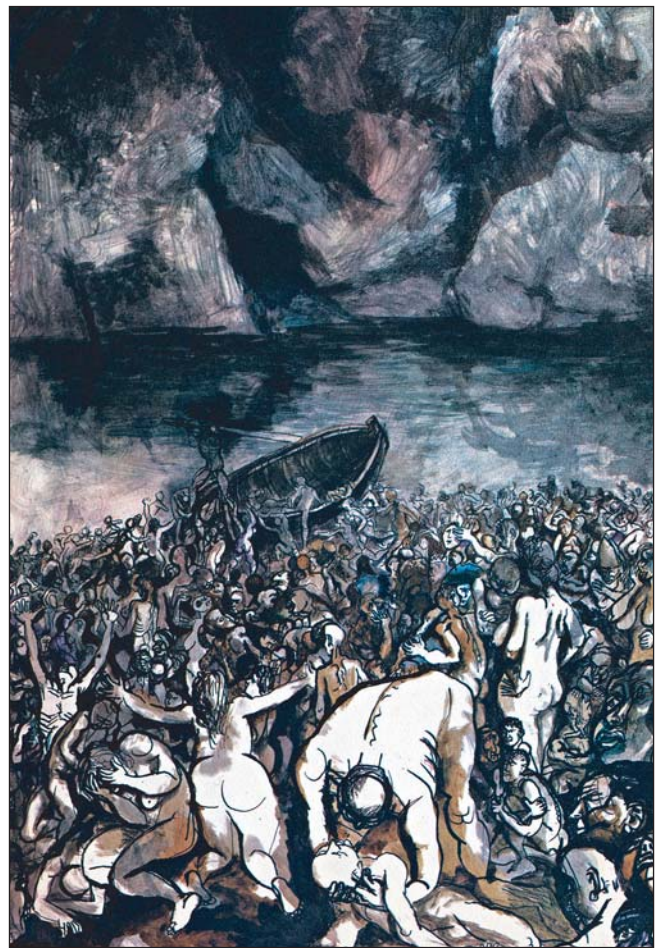
Володимир Кочкін. XVI пісня — "Гібеліни та гвельфи" (Рай).
Графіка (фотопапір, гуаш, голка).
1967-1970 рр. Власність О. Петрової

Сальвадор Далі. XXXI пісня — "Земний рай" (Чистилище).
Ілюстрація (літографія). 1951 р. (за виданням:
Paris. "Joseph Foret Editeur d'Art Les Heures Claires", 1960)

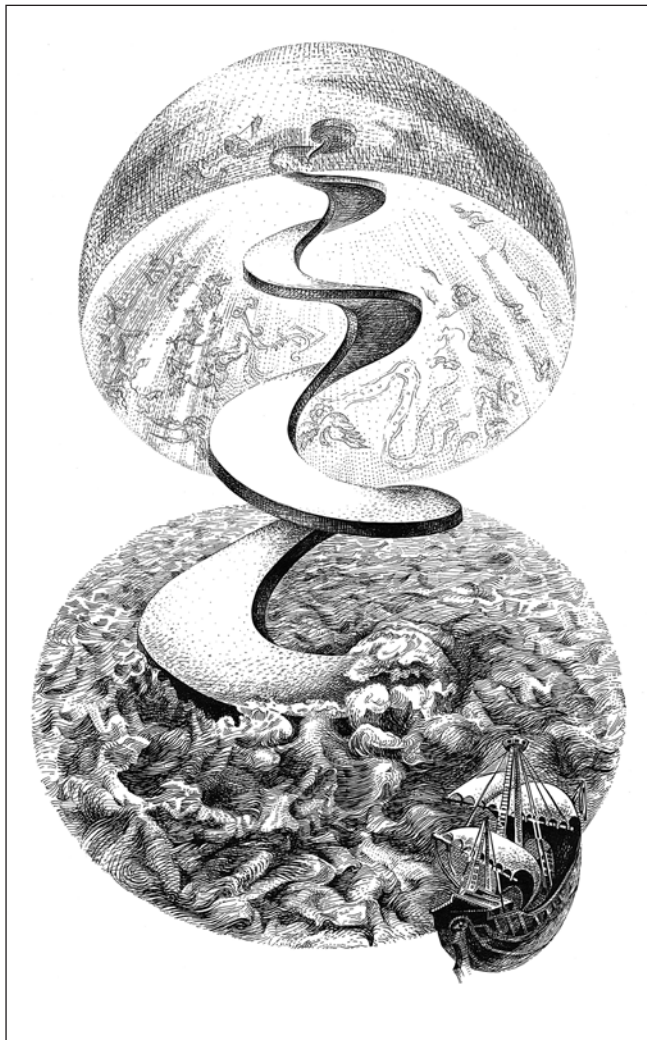
чість Ернста Неїзвестного, нерозривно пов'язана з темами Данте, не випадково в тодішньому СРСР стала символом бунту покоління, яке шукало шляхів до звільнення від тоталітаризму". Окремо зупиняється авторка на історії української художньої Дантеани, яка бере свій початок у 1960-70 роках, коли "інтерес до Данте виявився переплетеним з національно-визвольними ідеями шістдесятництва".

Першим кроком на цьому шляху стало видання у 1965 році "Vita Nuova" в українському перекладі. Художником видання став Григорій Гавриленко. Всупереч властивій тоді українській графіці натуралістичній ілюстративності, художник, вживаючись в історичну далечинь, обрав свободу від подоби життя, від ілюзорності натурного малюнка, стверджуючи принцип ілюстрації як умовної художньої форми. "Розрив методу Г. Гавриленка з убогими нормами демагогічного (київського варіанту) соцреалізму коштував йому втрати місця викладача в художньому інституті..."

Ренато Гуттузо. III пісня — "Ахерон" (Пекло).
Ілюстрація (кольорова літографія). 1959-1961 рр.
(за виданням: Garboli C. "Renato Guttuso disegni danteschi",
Galleria Garbbiano. — Roma, 1969)

Наступний крок до діалогу з Данте на українських теренах судився авторці книги. Драматичну історію цього кроку ми вже розповіли. То що ж не влаштовувало тодішній мистецтвознавчий офіціоз в роботах молодії мисткині? Вичерпну відповідь на це запитання ми знаходимо в аналізі ілюстративного циклу О. Петрової, даному професором Германом Недошивним: "Концептуальний хід автора — поєднання міметичної переконливості як у зображенні персонажів, так і сцен жахів Дантового пекла. Конкретність реалістичного малюнка поєднувалася з ірраціональним, воістину сюрреалістичним трактуванням про-

Ольга Петрова.

I пісня — "Гора Чистилища" (Чистилище).

X пісня — "Гордовиті" (Чистилище).

Ілюстрації (літографії). 1970–1974 рр.

Державний музей книги та книгодрукування;

Лондон, Британський музей, бібліотека

(за виданням: "Божественна комедія".— Харків: "Фоліо", 2006)

сторів. А сюрреалізм поборниками "соцреалістичної цнотливості" у ті роки сприймався майже як підриг радянської влади. Догматизм системи, її інтелектуальна нікчемність вкотре входили в конфлікт з глибиною Данте, з нерегламентованістю, з фантазією генія".

Одним із перших засновників Західної Дантеани ХХ століття О. Петрова вважає польського ілюстратора поеми Стефана Мрожевського, який, працюючи в Італії, створив Дантів цикл зі 100 гравюр на дереві упродовж 1938–1969 років. "Релігійно-поетичне прочитання поеми є основою концепції С. Мрожевського". Він демонструє високий клас майстерності, віртуозне володіння різцем.

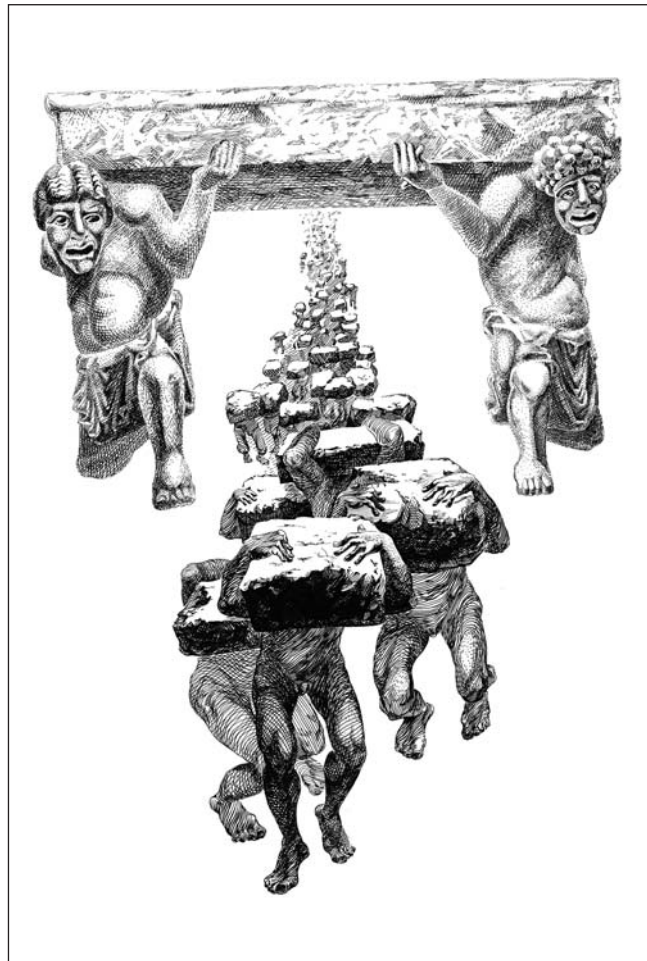
Літогравюри словацького художника Вінцента Гложника апелюють до стилістичних прийомів експресіонізму. Його Дантеана формувалась під впливом настроїв та подій у Чехословаччині, які "увінчалися" Празькою весною 1968 року. "У серії немає знаків актуалізації Данте, цілком очевидно, психо-логічну модель світу Вінцент Гложник почерпнув у реальному житті його країни й часу".

Поміж західноєвропейських представників художньої Дантеани О. Петрова виділяє такі потужні постаті, як італієць Ренато Гуттузо та іспанець Сальвадор Далі.

На теми "Божественної комедії" Ренато Гуттузо зробив 1000 малюнків та композицій. Комуніст за переконаннями та партійною належністю, Гуттузо завжди працював у гущі народу і послідовно відстоював свої громадянські позиції. В основі його Дантеани — паралелі з реаліями та проблемами сучасного життя. О. Петрова наводить вислів Гуттузо, який влучно характеризує його принципи ілюстрування поеми: "Створюючи ілюстрації, я намагався знайти в Данте все те, що в людському серці не змінюється ніколи, показати не тільки середньовічний світ, а саме ті незмінні почуття, які однаково характерні й для людини чотирнадцятого сторіччя, і для людини двоти-сячного року... усе, що я роблю, перейнято політикою. Я хочу бути гармонійною людиною, і належність до партії дає мені можливість бути нею".

Щодо Сальвадора Далі, то в 100 аркушах ілюстрацій, виконаних у період між 1950 та 1960 роками, проступає його погляд, який "базується на релігійній доктрині містичного одкровення, яке дано людині осягти на рівні екстатичного, підсвідомого акту злиття з Первосутностями". Сюрреалістичний метод художника в повній мірі проявився в жахливих зображеннях до сюжетів "Пекла". Водночас "в "Раю" С. Далі також, як в Данте, багато світла, піднесеної та урочистої схвилюваності".

В межах цієї публікації неможливо висвітлити всі грані багатогранного твору О. Петрової. Еволюцію в осягненні змісту безсмертної "Комедії" Данте, яку ще за життя автора його сучасники шанобливо нарекли "божественною", періоди спалахів та згасань цікавості до твору авторка подає у зв'язку з історичними перетвореннями у соціально-економічному та політичному житті, зміною мистецьких стилів, естетичних цінностей та парадигм і, навіть, космогонічних моделей та наукових уявлень про навколишній світ. Кожна доба, у перманентній зміні "серед-

ньовіч" та "ренесансів" знаходить у Данте аналогії зі своїм часом, його влучні характеристики, пророчі передбачення.

Отже, книга *Ольги Петрової* — це не тільки мистецтвознавче дослідження, а й історична та філософська праця, багате фактологічне джерело і пожива для роздумів про час та місце художника в ньому. Бездоганні репродукції робіт ілюстраторів поеми — переконлива демонстрація великої доказової бази розвідок і водночас вітиха для очей та душі читача.

Власна художня Дантеана *О. Петрової*, деякі твори з якої вміщені у книзі, і яка є цікавою сама по собі, переконливо доводить глибоке проникнення авторки у поетику та філософський зміст "Комедії", її право на висновки та оцінки щодо творчості інших художників. Окремо слід відзначити широку ерудицію дослідниці, її звернення до споріднених мистецтв — музики та літератури.

Книга *О. Петрової* "Комедія" Данте Аліг'єрі. Мистецький коментар XIV-XX століть" заслуговує найвищої оцінки і як наукове дослід-

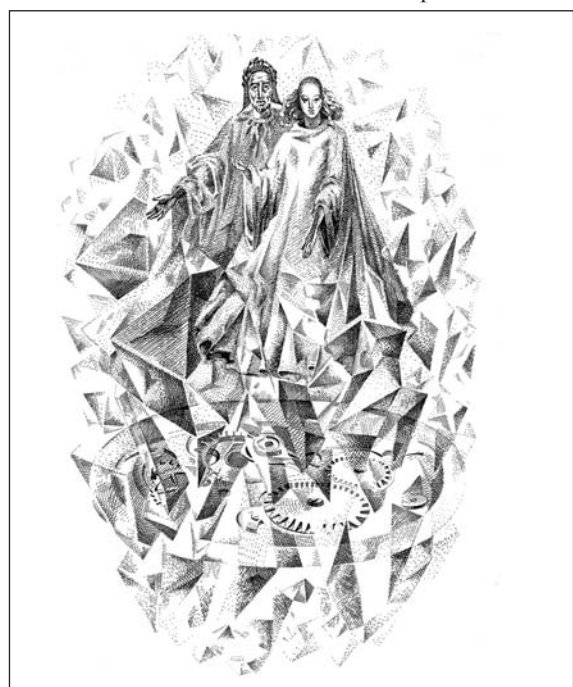
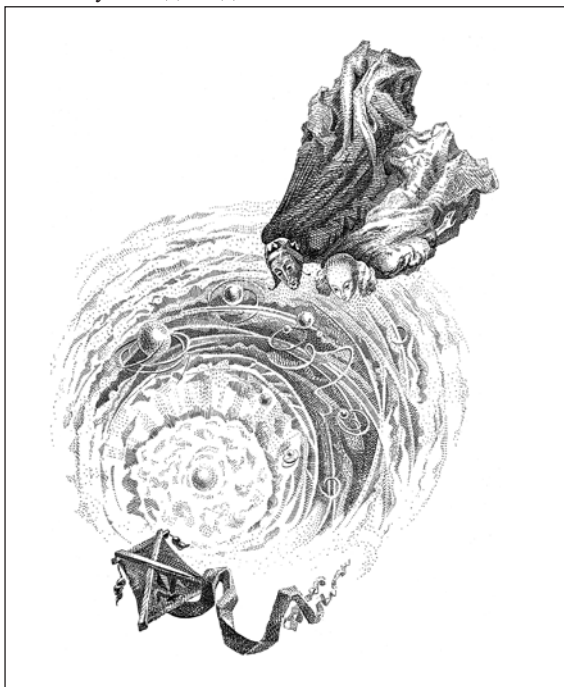
Стефан Мрожевський.
XXII пісня — "Шосте коло" (Чистилище). Ілюстрація (дереворит).
1938-1944 рр. Архів О. Петрової

ження, і як цікаве та змістовне джерело знань про шлях, який пройшла поема *Данте* крізь віки, наповнюючи естетичну скарбницю людства художніми творами, що посіли чільне місце поміж його духовних надбань.

Схвальні відгуки авторитетних знавців *Данте*, які ми знаходимо у вступній частині книги — директора Італійського інституту культури в Україні, професора *Нікола Франко Баллоні*, Генерального секретаря Товариства Данте Аліг'єрі, доктора *Алессандро Мазі*, академіка Національної академії наук України *Івана Дзюби*, члена-кореспондента Академії мистецтв України, доктора мистецтвознавства *Тетяни Кара-Васильєвої* — засвідчують важливу роль, яку має відіграти праця *Ольги Петрової* у вивченні та збагаченні світової Дантеани.

Наявність у книзі паралельного тексту англійською мовою, безумовно, сприятиме розширенню кола її зацікавлених читачів.

Вихід книги *О. Петрової* "Комедія" Данте Аліг'єрі. Мистецький коментар XIV-XX століть" у видавництві "Факт" — це, без сумніву, значуща подія в культурному житті України.

Ольга Петрова. X пісня — "Сонцеве небо" (Рай). XXII пісня — "Космогонія Данте" (Рай).
Ілюстрації (літографії). 1970-1974 рр. Державний музей книги та книгодрукування;
Лондон, Британський музей, бібліотека (за виданням: "Божественна комедія". — Харків: "Фоліо", 2006)